

Mugimendu demografikoen garrantzia euskara eta euskalkien hedapenean

AINHOA BEOLA
(EHU, Gasteiz)

0. Sarrera

Ondoren aurkeztuko den lanean, Euskal Herriko zazpi probintzietan euskarak bizi duen egoeraren berri emango da, halakorik egitean aipamen soillean geldituko banaiz ere. Datu hauen berri sakon eta zehatza, bibliografian aipatzen diren lanetan aurki dezakezue, hau dela eta, gaurkoan planteiatuko direnak erraztasun gehiagoz ulertzeko bide gerta daitezkeen neurrian bakarrik aipatuko dira.

Komunikazio honen helburu nagusia, euskarak eta euskalkiak bizi duen egoera zein den ikusirik, ondorengo urteetan koadro demografikoak aldatuz joan ahala eman daitezkeen aldaketei buruzko gogoeta eta eztabaidagaiei bidea aipostea da. Hizkuntzaren ezagupen-erabilera maila nolakoa den jakinez, eta belaualdi berriek euskararekiko duten jarrera-jakintza-erabilera mailaren berri izanez, ondorio finkorik lortu ezinean (urte zenbait barru bakarrik izango genukeelako halakorik egiteko aukera), galderarik behintzat planteiatzeko bidea zabalduko duen hainbat hipotesi eskeiniko da; halakorik egiterakoan, egungo egoera mantenduz gero gerta daitekeenaren eta egungo egoera jadanik aldatzen hastekotan gertatuko denaren arteko beizketa egingo da.

Euskal Herriko probintzia bakoitzean, euskarak bizi duen egoera diferentea da, eta euskara ere jarrera eta hedapen maila ezberdina ari da izaten; ondorengo urteetan jasango duen bilakaeran zerikusi nabarmena dauka ezaugarri demografiko orok, taula demografikoak aldatzen ari direlako urteetan zehar, eta agertuko den adin talde bakoitzaren ezaugarriak, eta beraz euskararekiko jarrera, ezagupen maila eta erabilera bera, ezberdina izango baita adin-talde batetik bestera.

1. Datu zenbait

1.1. Zuberoa, Lapurdi eta Nafarroa Behera, ekialdeko hiru probintzien arteko ezaugarriak ezberdinak diren arren, ezaugarri orokorrak kontuan hartuz mintzatuko naiz.

Honela, adin taldeen arauera euskaldun tasak aldatuz joango dira, adina beheara doan neurrian euskaldun tasak baxuagoak izanaz baina alfabetatu kopurua altuagoa

bilakatur; alegia, adinduek euskaldungoaren oinarria osatuko duten arren, ondorengo belaunaldietako euskaldundu berriak jadanik alfabetaturik agertuko zaizkigu, gazte eta haurrak batez ere.

Hiru probintzietan demografiak euskararen kontra jokaten duela nabaria da, adinak behera egitearekin batera euskara mailak ere behera egiten bait du; belaunaldiz belaunaldi euskarak atzera egiten du lurralde hauetan, adinduez osaturik dagoen euskal hitzun talde konpaktoena, desagertuz doalarik.

Zenbaitetan bestalde, euskalduntze prozesu horretan, bertako euskararen ordez batua edo arrotza erabili izan da. Berreuskalduntzeari nahiz alfabetatzeari ekin zitzaionean dituela hamarren bat urte, lurralde hauetan euskara batua irakastera jo zen, euskaldun berri euskara batu hitzunik sortuz (euskara batuzko hitzunik dagoelako pobiltateaz jarduterik baldin badago, ezezkotzat deritzodana, nahiz eta euskara batu eta inguruko nahiz bestelako hizkeren anabasarik izango den), baina bertako euskalkiaren hitzun berriak sortu gabe.

Gaur egun, neurri handi batean behintzat, honek lekarkeen hainbat ondorioz oharturik edo —hala nola euskalki beraren urradura edo galera bera—, bertako euskalkia irakasteari ekin zaio; beste horrenbeste gertatzen da ikastola gehienetan, ahal den neurrian, bertako euskara mintzoko duten inguruko irakasleak ezarriz eta lekuan lekuko euskalkia indartuz.

1.2. Nafarroan beste horrenbeste topatzen dugu, alegia, adindu taldeek osatuko dute euskaldungoaren talde nagusia, tarteko adin-taldeek adierazten duten beherakadaren ondoren, gazteek eta haurrek berriro jasotzen dutelarik hizkuntza. Adinduek osaturiko euskaldungoa alfabetatu gabea den bitartean, euskara jasotzen ari diren adin-taldeetan hizkuntza alfabetatuz bereganatzen dutela ikus dezakegu.

Alfabetatze eta euskalduntzea, maizegi bertako euskara baztertuz egingo da. Belaunaldi berriek argi adierazten digute halakorik gertatzen dela, euskal hitzun alfabetatuak izan arren, euskara “batua” edo euskalkiaren eta euskara batuaren arteko nahasketa gisakoa izango dutelako hizkeratzen.

1.3. Gipuzkoa, Bizkaia eta Arabako kasuak diferenteak izan arren beraien artean —zer esanik ez Arabarena beste bi lurraldeekiko—, adinak behera egin ahala, euskararen jakintza maila ere jeisten doa oro har; gazte eta haurren artean berriro euskarari atxikitzen zaiolarik.

Ama-hizkuntza euskara dutenengana jotzen badugu berri, adinduek osatzen dutena izango dugu talde indartsuena, gaztelania bigarren hizkuntzatzen dutelarik (nahiz eta alfabetatuak izatekotan, gaztelaniaz izango dira alfabetatuak eta ez euskaraz).

Nabaria da, Bizkaian eta Gipuzkoan adinduen (65 urtetik gorakoak, eta euskaraz alfabetatu gabeak) artean topatuko dugula euskal hitzunen talde konpaktoena, heldu eta gazte-helduen artean euskaldun kopuruak behera eginez, berriro ere, gazte eta haur adin-taldeetara— alfabetaturik agertzen zaigun taldea, hezketa euskaraz egin ahal izateko aukera izan duelako, besteren artean— iristean euskarak gora egiten duela ohartzeko. Araban, haurrak azaltzen dira ondorengo urteetan euskaldun talde indartsuena osatuko duen sektore moduan.

Herrialdeka aztertuz, gal-indarrak altuena Arabak ematen du, eta Gipuzkoak berriz baxuena; Arabak gal-indarrak altuena ematen duen arren, azken urteotan

euskararen jakintza maila nabarmenki igo da, gazte eta haurren artean batez ere, zaharrek eta helduek ez bait dute euskara ikasteko soberako ahaleginik egin orotara. Araban orain arte agertzen ez zen hainbat motibapen berpiztu da, eta honek euskarekiko jarrera onuragarria ekarri du, zenbaitzutan jakintzaren bitartez garatu dena, azken hau erabileraren bidez gorpuztu den bitartean.

Gipuzkoan berriz, euskararekiko motibapena, bai eta jakintza maila ere indartsu mantendu den arren, nolabaiteko galera nabari da erabilerari dagokionez bereziki.

Kontuan izan beharrekoa da, udalerrria zenbat eta handiagoa eta industrialduagoa izan, orduan eta handiagoa izango dela gal-indarra. Nukleo urbanoetan, euskarak gaztelaniaren eraso jasaten du, bigarren honi garrantzia gehiago ematen zaion neurrian —gaztelaren erabilera gailentzean euskararen kalterako—; herrietan berriz, euskaldungoak bere bizitza herri mailan, euskal hitzun mailan gehien bat egiten duenez, euskarak ere nolabaiteko indarra jasotzen du, bategiteak eta erabilerak beregan dakarren indartzea.

Euskararen galeraren etena gazteen eta haurren artean emango da batez ere, honela, adinduen euskaldun tasetara iritsiko ez bada ere, galera prozesuak etena izango du hauengan. Gazte eta haur hauek bestalde, alfabetatuak agertuko zaizkigu, hizkuntzaren bereganatzea alfabetatzearen bitartez egiten baita.

2. Datuen irakurketatik ateratako ondorioak

2.1. Ondorengo urteetan, adin piramideak aldaketa nabarmenak jasango ditu: gaur egun piramidearen gainekaldean dauden adinduak, desagertu egingo dira, beraien lekua, gaur egungo helduek hartuko dutelarik; egungo haurrek bestalde, piramidearen behekaldean daudenak, gazteek osatzen duten lekua hartuko dute, oraindik sortu ez den haur belaunaldi berri batek osatuko duelarik piramidearen behekaldea.

Adin talde bakoitzaren motibapen, ezaguera eta erabilera maila kontuan hartu beharko da ondorengo urteetan euskararen egoera gizartean nola sailkatuko den aztertzeo garaian, momentuko taldeak abiapuntutzat hartuz.

Gaur egun, euskaldun kopuru handiena adinekoek osatzen duten arren, urte batzuk barru talde hau desagertu egingo da, piramide demografikoaren goikaldea euskaldun talde indartsurik gabe azalduko zaigularik. Egoera honakoa izanik, euskaldun talde nabarmen bakarra gazteek eta haurrek osatzen dutena izango da, egungo gazte, gazte-heldu eta helduek ordurako euskara ikasteari eta erabiltzeari ekiten ez badiote behintzat.

Gizartean, maila anitzeko erabileraren ezaugarriak eta jarraitu beharreko bideak, demografiaren maila nagusietan dauden taldeek zuzentzen, zehazten eta bideratzen dute, hauen atzetik dauden belaunaldi gazteagoek, helduek markaturiko bideak jarraitu besterik ez dituztelarik egiten hainbatetan —gazteek nagusien kontra jotzen duten arren, inkonformitate hau “gaztaroaren gaitza” dela esan ohi da—; zer esanik ez hizkuntzari eta gizarteko hainbat jarrera eta ohiturari dagokionez. Goi mailakoek erdara erabiltzen badute, euskarari garrantzia eskasa emanez, emaitza diferenteak izan ditzakegu: edo gazte eta haurrek euskara baztertu eta nagusiek darabilten eta azken finean garrantzia, laguntza eta indar gehiago duen erdarari atxikiko diote; edo

piramidearen behe mailako hiztun hauek bestelako motibapen eta arrazoiak bilatu eta aurkituko dituzte euskara erabilgarri gerta dakien; edo goi mailakoek euskara ikasi eta erabiltzeari ekingo diote hiztun mailak parekatuagoak mantentzeko daitezkeen euskara osasuntsu mantentzeko dadin aukera gehiago eskeiniz.

2.2. *Euskararen bedapenari dagokionez*: Egoera honakoa izanik, jadanik talde euskaldun indartsurik gabe, euskaldun talde konpakto bakarra gazteek eta hurrek osatzen dutena izango da, gizarte erdaldun bati aurre egin beharko diotenak. Haur eta gazte hauen esku utzi beharko al da euskalduntasunaren adierazgarri izatearen ardura, gizarteak jakitera emango dien erdararen indarra eta euskararen ahuleziaren aurrean?

Halakorik errealtatean bete dadin galerazteko, gaur egungo gazte, gazte-heldu eta helduak euskaldundu egin beharko dira, urte batzuk barru gizarteko goi maila demografikoetan aurkituko direnak euskaldun izan daitezkeen, edo euskararen berririk nahiz nolabaiteko ezaguerarik (eta erabilerarik, noski!) izan dezaten, era honetara, adin gazteenengan presio gaztelazalerik baxuena eta euskaltzalerik altuena burutu dezaten.

Ez da berdina euskara jakitea edo ezagutzea eta erabiltzea; alegia, euskara jakin arren, askotan ez da berez erabilpen errealek izango bertan; euskararen ezaguerarik izan arren, egungo hainbat gaztek eta hurrek ez du euskararen inolako erabilerarik egiten, beraz, euskaldundurik egoteak ez du erabilerarik dagoenik ziurtatzen; erabilerara, gizartean beharrik dagoela somatzen den unean, euskara edo hizkuntza zerbaitekarako, bizitzeko, erabili ahal izateko *baliagarri* dela ohartzen garen unean garatzen da. Adin-talde hauek euskara ikas dezaten, bere beharra somaerazi behar zaie, euskalduntasun konzientzia sortu behar da, motibapenak bultzatu behar dira, motibazio hau ezagupenaren bitartez eta azken hau erabileraren bitartez gara dadin.

Adinduak desagertu ondoren, gizarte erdaldun baten aurrean, euskaldungoaren zama astunena gaur egungo hurrek izango dute, ordurako gazte izango direnak.

Baina posible al da halako indarraren kontra adin-talde bakar batek borrokatzea? Gizarteak hizkuntzarekiko duen jarrera aldatu egin beharko da hizkuntzak aurrera egin dezan, euskaraz bizi ahal izateko aukerak emanaz, motibazioa indartu ahal izateko aukerak eskeiniz, eta bide batez, euskara indargabetu beharrean erdara bultzatzen eta nabarmentzen, euskararen alde jokatu.

2.3. *Euskalkien bedapenari eta bilakaerari dagokionez*: Zer gertatzen da euskalki, azpieuskalki eta hizkera diferenteekin? Euskaldun zaharrak, adinduak, beren euskara propioaz mintzatzen dira, euskara batuaren ezagupenik gabe oro har; euskaraz alfabetatu gabeak direnez, euskara batuz kasik bizi den alfabetatze munduarekin (irratia, telebista, prentsa, irakurgaiak, etab.) harreman gutxi izango dute. Euskalki hiztunen sektore honek gainera, hainbatetan euskara batuaren kontrako jarrera nabarmena mantenduko du, norberaren euskalki propioa erasotzat edo infrabaloratutzat sentitzen dutelako. Ia guztiak erdaraz alfabetatuak dira, honela, ez dute euskara batuaren eta gainontzeko euskalkien ezagupen gehiegirik, ahozko transmisioz jasotakoa ez bada behintzat.

Euskara batuaren kontrako jarrera hau, Zuberoa aldean eta Bizkaiko parte zenbaitetan argi topa dezakegu, beraien euskalkiaren kontrako erasotzat eta suntsitzailatzat

sentitzean; guztiz erruralak diren sektoreetan gainera, euskalkiaren “pozointzailetzat” jotzen dute euskara batua.

Ikastetxeetan, ikastoletan, eskaltegietan, leku bakoitzeko bertako euskara beharrezko euskara batua irakasten bada, euskal hiztun berri horiek, euskaldun berriak izan arren, beraien inguruko berezko euskalkia dagoeneko galduta izango dute, nolabait jaso ahal izango duten arren gainontzeko euskalki-hiztunekin izan dezaketen harremanen bitartez, baina ez euskalduntzeak eskaini dien jakintza bereizlea dela eta.

Ondorengo urteetan halako dinamika jarraituz gero, ez al da hainbat hizkera galbide zorian? Eta zer egin honen aurrean? Diferentzia nabaria da azken urteetan adin-talde diferenteez duten hizkeraren artean ematen ari dena Euskal Herriko zenbait eskualdetan (Zuberoa kasuko), adinduek bertako euskarari atxikitzen dioten bitartean, gazte eta haurrek askotan besterik ere jaso bait dute eta jasotzen ari direlako.

Zein euskara irakatsi behar zaie euskal hiztun potentzial berriei, euskara batua edo bizi diren inguruneari dagokion euskara? inguruneko hizkera berezia dudarik gabe, euskara batuz osatu beharko den arren alfabetatze prozedura, euskalkia baztertzean euskalkia gutxiesten ari bait gara euskal hiztun berri horien artean, eta ez dugulako euskalki hiztun berririk sortuko gainera (euskalki hiztunekin harremanetan dauden neurrian hizkeraren berri izango den arren); belaunaldi berriek aurreko belaunaldiengatik jasoko badute ere, ez al da urradura zabaltzen ari jadanik euskalkiaren eta euskalkiaren hiztunen artean?

Gaur egun alfabetatze munduak du garrantzia eta indarra; euskalkian alfabetatuak daudenak gutxi dira eta gutxitzen ari dira; alfabetatze prozedura nagusia euskara batuz ematen da; bigarren mailakotzat bilakatzen ari den euskalkia —hiztun berri mailan nabarmenki, alfabetatze munduan ematen zaion garrantzia eta euskalduntze prozeduretan jarraitzen den joera aparte utzita—, zenbait urte barru kolokan jar al daiteke? edo hiztunen indartzearen bitartez indar berritzailea jasoko du —beste hainbat euskalki eta hizkerekin halakorik eman ezean, desagertu ere egin direla jakin badakigun arren—? eskualde, hizkera eta testuinguru bakoitzean, ezaugarri diferentiek emango dira, eta emaitzak ere ezberdinak izango dira.

Demagun Zuberoako kasua: zubererarik oparoena adinekoek mintzo dute, haurrek euskalkia mintzo duten arren (mintzo badute), euskara batuaren eta gainontzeko euskalkien eraginik jasotzen dute dagoeneko; demografia hazkundeak bertan, berezko arazo suposatzeaz gain (gehiago bait dira desagertzen direnak sortzen direnak baino), belaunaldien uztartze linguistikoa ere ematen bada, arretaz ibili beharko dugu urte batzuk barru, zer gerta daitekeen euskalkiarekin pentsatuz.

3. Amaitzeko

Hemen aipatu direnak irakurriz, ikuspegi ezezkorra edo ideia ilunak planteiatzen direla dirudike, adierazi nahi dudanetik eta ene uste pertsonaletik guztiz desbidetatutakoa litzatekeelarik halako uste ustelik.

Nabarmendu beharreko puntua deritzot ondorengo urteetako belaunaldiek adierazten duten euskararen ezaugarrien berri emateari, eta egoera nolakoa izango den aipatzeari. Argi dago zenbat eta euskal hiztun gehiago agertu, orduan eta indartsua-

goa bilakatu ahal izateko aukera eskainiko zaiola hizkuntzari, baina halakorik gerta dadin ez da nahikoa dekretu bidez euskara sustatu behar dela erabakitzea, hitzegite eta erabiltze berari garrantzirik ematen ez bazaio behintzat; garrantzitsu izate edo bilakatze hau, erabilerak dakar beregan, zenbat eta gehiago erabili, orduan eta bizi-bide osasuntsuagoa eskaintzen zaiolako eleari, hau izanaz hain zuzen ere motibapenaren, ezagutzaren eta erabilpenaren ardatz eta funtsa. Urtez urte, gehiago dira euskararen ezagupenik duten haur eta gazteak, datozen urteetako eusgarri izango direnak, baina duten jakintza mailaren erabilerarik egin dezaten, gazteek, helduek eta adinekoek erabileraren bitartez euskara garrantzitsua dela jakitera eman beharko dute.

Euskalkiari dagokionez, soberatan eman zaion garrantzi eskasa edo baztertze hutsa alendu eta ezabatzeko kontua da, euskara batua irakasten eta potentziatzen den neurrian, euskalkiarekin beste horrenbeste egin behar delarik —euskalkia nahiz lurralde-eskualdearen arauera, bertako hizkera propioari bultzada handiagoa eman beharko litzaioke ene ustetan—.

Argi dago beraz, dinamika berriak lantzen hasi beharko direla euskalduntze prozesuan, euskalkiari behar baino gehiagotan eskaini ez zaion garrantzia emanez, biztanlegoa euskalduntzarekin batera, berezko euskalkiaren berri ere eman beharko zaiolarik, Euskara bizi eta alaiak aurrera egin dezan, urte batzu barru euskaldun kopuruaren indartzeak eta zabaltzeak, euskalkien eta hizkeren oparotzea ere ekar dezan.

Bibliografia

- Aracil, Ll., 1984, «Euskalduntzearenganako jarrerak», in *Hizkuntz Minorizatuen Soziolinguistika Biltzarra*, Getxo.
- Argüeso, M. A., 1988, «Factores sociolingüísticos en la adquisición del euskera en el País Vasco», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra II. atala*, Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Astiazaran, L., 1988, «Eskolaurreko haur euskalduntzearen esperientzi bati buruzko gogetak», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra III. atala*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Astigarraga, E. et alii, 1988, «Eredu linguistikoaren aukeraketan-faktore sozialek duten eragina», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra III. atala*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Cobarrubias, J., 1988, «Normalización y planificación lingüística en el País Vasco», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra II. atala*, Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Eusko Jaurlaritza, 1989, *Soziolinguistikazko mapa*, Hizkuntza Politikarako Idazkaritza Nagusia, Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Gobierno de Navarra, 1988, *Distribución de la población de Navarra según el nivel de euskara*, Departamento de Economía, Departamento de Presidencia, Pamplona.
- Irigaray, J. A., 1973, *Euskera eta Nafarroa*, Aranzadi, Iruñea.
- Larrañaga, I., 1985, «Euskaldunok ez dugu euskara erabiltzen», *Argia* 1068 zb.
- _____, 1989, «Euskara Ipar Euskal Herrian. Barnekaldeko egoera eta etorkizuna», *Jakin* 54.

- Rotaetxe, K., 1988, «Competencia comunicativa y teoría de las diferencias», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra II. atala*, Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Sánchez Carrión, J. M. [“Txepetx”], 1981, *El espacio bilingüe*, Eusko Ikaskuntza, Burlata.
- _____, 1987, *Un futuro para nuestro pasado*, Elkar, Donostia.
- Strubell i Trueta, M., 1988, «Cuestiones clave del proceso de normalización lingüística», in *II. Euskal Mundu-Biltzarra, Euskara Biltzarra II. atala*, Eusko Jaurlaritzako Argitalpen Zerbitzua, Gasteiz.
- Txillardegui, «Euskeraren erabilpenaren azterketaz», *Jakin* 36.